

Vörösmarty Mihály

HALÁLÁNAK SZÁZADIK ÉVFORDULÓJÁRA

Száz esztendő elegendő ahhoz, hogy a nemzet tudatában kristályosodjék egy írói pálya értéke, s ahhoz is, hogy a maguk korában érdemtelenül csillogók névtelenné halványodjanak. Vörösmarty már életében elismerést kapott nemzetétől, s halála szinte politikai demonstrációt váltott ki az önkényuralom ellen. De a hivatalos elismerésnek közel száz esztendőn át ismétlődő megnyilvánulásaival aligha azonosíthatta magát a verset olvasó és a verset értő hazafi, akiben az iskola és az ünnepélyek merev, szoborszerű Vörösmartyjával szemben a küzdő, háborgó, merész-képzeltű költő, a nemzete nagyságát lázasan felragyogtató Vörösmarty képe élt.

Amikor Vörösmarty első verseit irogatta, már kiadták érveiket és első hevíket a nyelvújításon vitatkozók, már megszólalt irodalmunkban annak az igénye, hogy ne csak nyelvi vitákban, hanem művekben, lélekből lelkedzett, élő alkotásokban összegezdjék a nemzet állapota. A Szentszövetség gyömlése, s az országos viszonyok romlása egyre hevesebb ellenzéki szorította a közép-nemesség, sérelme és szenvedélye sokkal követelőbb volt immár, semhogy a közvetett kifejezéssel megelégedhetett volna. Ennek az új helyzetnek mozgósító összegezését a Debrecenben fűvészkedő Fazekas nem végezhette el. A Kőlcsey bírálatától sújtott Berzsenyi Dániel egyre fáradtabb hangon küldözgette gyérülő üzeneteit niklai magányából, Katona Józsefben a *Bánk bánt* fogadó süketség elfojtotta a költészet magasba csapó lángját, s ő elvonnulva Pestről, békés polgára lett Kecskemét városának. Első csatái után Kőlcsey ekkor még visszavonultan élt Csekén, próbálgatva a költészet új tónusát, izlelgetve a népdalok szépségeit.

★

A századdal születő Vörösmarty — szerencsésére korának — már fiatalon belekerült a nemzeti élet fő sodrásába. Családja elszegényedett nemesi familia, apja Nádasdy gróf velencei gazdatisztje, kilencen vannak testvérek s amikor apjuk meghal — 1817-ben — a család anyagi gondjai részben a legidősebb fiúra, az akkor még tanulmányait folytató Vörösmarty Mihályra szakadnak. Házitanítónak szegődik el a tekintélyes Perczel-családdhoz, s ha a tanárt tanítványain mérik, akkor Vörösmarty jó nevelő volt. Egyik neveltje, Perczel Miklós 48-ban honvédezredes lett, másik tanítványa Perczel Mór, a szabadságharc legendáshírű tábornoka.

Az úri családok házitanítóiból vagy lázadók vagy szolgálélekké válnak. Vörösmartyból sem ez, sem az nem lett. A konzervatív, de a nemesi jogok védelmében Béccsel szembe forduló Perczel-család barátja talált a költőben, aki a főrangú család szelleméből kiszűrte a Habsburgok iránti elégedetlenséget, a nemzeti múlt iránti tiszteletet s mindezt összeegyeztette magában a huszas évek elején erősödő nemesi ellenállás szilaj függetlenségi vágyával, tettekre sarkalló nemzeti hevületével. A költőt most még szinte teljesen lefoglalja a nemzeti ügy gondja — a társadalmi ellentétek csak perifériáján tűnnek fel költészetének. De háborgása a nemzet elnyomása ellen tüzes, radikális,

kuruc-temperamentumú —, ehhez fogható erővel csak későbbi líráinkban fogunk találkozni. Nem kiforrott, nem klasszikus méretű költészet Vörösmarty fiatalkori lírája. De figyeljük a törekvések gazdagságát, a hangvétele sokszínűségét, a lírai válfajok biztos váltogatását, a gondolati igényt s a hangulati érzékenységet —, s mindezeknek szövevényében a markánsan kirajzolódó zsarnokgyűlöletet: — igen, itt már megkap a nagyság ígérete.

★

A huszas évek első esztendei érlelik meg Vörösmartyban a *Zalán futását*. A nagy eposz létrejöttében közrejátszottak irodalmi példák is, de ki tagadhatná, hogy az eposzi keret szinte kínálkozott a költőnek ahhoz, hogy nemzet-ébresztő erejét próbára tegye, hogy paratlanul gazdag költői fantáziáját széles mezőkön futtassa végig, hogy pazar bőséggel felrajzó nyelvi kincseit korlátlanul onthassa? Ebben az eposzban egy hatalmas és súlyos egyéniség bontakozik elénk; a csatákban Vörösmarty lelke háborgó, a honfoglalók győzedelmes méltóságában Vörösmarty nagysága feszül — s a szerelmesek gyöngéd, szép lírai találkozásai... nos, ezekben a Perczel-család Etelka lányába szerelmes házitanító titkolt-szemérmes érzelmei rajzolódnak elénk. A mű romantikus monumentalitása nemcsak a téma — a honfoglalás — erejével ébresztgeti a nemzetet, hanem a *nagyság izgalmaival* is. Olyan világot teremt itt, melyben a romantika optikáján át megnő a cselekvések mérete, lenyűgöző arányokat öltenek az ütközetek s a jellemek, nyugtalanítóak lesznek a tájak — egy nagy feladatok előtt álló kort ébresztget a költő a nagyság, az egykori nemzeti nagyság képeivel. Vitathatatlan, hogy a *Zalánban* nemesi szemlélet érvényesül, a nemesi múlt-illúziók kelnek életre. De az a szemlélet korszerű, a kor színvonalán áll, mert *nem szűk osztálytudatában erősíti*, hanem *nemzeti hivatására ébreszti* a nemesiséget.

A romantikus nagy szárnyalás azonban beleütközik a kor szárnyaltató Perczel-család barátja talált a költőben, aki a főrangú család szelleméből kiszűrte a Habsburgok iránti elégedetlenséget, a nemzeti múlt iránti tiszteletet s mindezt összeegyeztette magában a huszas évek elején erősödő nemesi ellenállás szilaj függetlenségi vágyával, tettekre sarkalló nemzeti hevületével. A költőt most még szinte teljesen lefoglalja a nemzeti ügy gondja — a társadalmi ellentétek csak perifériáján tűnnek fel költészetének. De háborgása a nemzet elnyomása ellen tüzes, radikális,

ve — robusztus költői alkata, hangjának ereje, tekintetének merész lobbanásai szétvetették volna a szűkebb keretet. Ez ad értelmet romantikájának is, mely a nemzeti törekvések költői meghatározója lesz, s nem azoknak gátja. De ahogy megérlelődött a kiábrándulás Vörösmartyban a tologató-halagató nemesi politikából, úgy ébredt rá arra az igazságra is, hogy nem elegendő immár a nemesi múlt dicsőségének megidézése, nem elég a honfoglalás, Cserhalom és Eger győzelmi mámorának feltámasztása — a kor sürgetően követeli a közvetlen költői beavatkozást a jelen kérdéseibe. Széchenyi *Hitelében* — 1830-ban — nagy nyomtatékkal húzta alá ezt a gondolatot. A „Magyarország nem volt, hanem lesz“ szállóige innen származik, s Vörösmarty alighanem magára is értette ezt a nem éppen neki szánt intést.

★

Bámulatos következetességgel és zsenialitással fordítja költészetét a múltból a jelen felé. Most tűnik csak ki: az a hatalmas stílárís készség, mely a *Zalánban* oly felejthetetlenül színpompás nyelvvel lepte meg az értőket, nemcsak arra képes, hogy csaták és vérszek megszólaltatója legyen, hanem arra is, hogy a *Délsziget* és a *Tündérvölgy* mesés tájainak líráját érzékeltesse, sőt arra is, hogy a népdal ihletésére rezonáljon. A huszas évek második felében írott epikus művek romantikájában megtaláljuk az álomba-zsongító, narkotizáló költőiséget is. (Egyes drámáiban pedig a romantika zsakutcaiba is beletéved.) Megvan ezekben a finom líraisággal át-meg átszótt elbeszélő költeményekben a jelentől elfordulás mozdulata is, a politikai eseményekben csaldótt költő menekülése egy csillogó mesevilágba. De ki ne érezné ebben a szinte líraivá olvadó epikában a szerelmében is, nemzeti érzéseiben is csaldótt költő tündéműlése

márral és a Tudóssal — akik hatalom, gazdagság és tudomány korszerűen élő kérdéseit hordozzák — találkozik útja során Csongor, s bizalmatlanul hárítja el magától őket, addig Balga és Ilma, ezek a tenyeres-talpas paraszti figurák végigkísérik pályájukon Csongort és Tündét, célos gyakorlatiassággal egyengetve fellengző gazdáik útját. A feltett nagy kérdésekre meg nem tud kielégítő választ adni a költő. Ahogy Csongor a vándorok nyújtotta lehetőségeket visszautasítja, abban kifejeződik a tisztja, emberi boldogságvágya — sőt a költő, kinek *„lyrája*

sei régiókba kell emelkedni a költőnek ahhoz, hogy más, lényegbevágó kérdések mellett a nép dolgában is hallassa szavát. A *Csongor és Tünde*, ez az elandalítóan szép mesejáték, szinte összegezése annak a válságanyagnak, mely a költőben 1825 után felhalmozódott, megtoldván egyéni életének általánosabb értelmet is nyerő boldogságvágyával. A nagyobb rész boldogsága és az egyén boldogulása, nagy vágyak és a vágyok röptét megtörő erők ellentétei szikráznak ki ebből a remekműből. De míg a Fejedelemmel, Kal-

got, melynek felelhetnek meg. *Aldjon vagy verjen a sors keze — rendületlenül légy híve hazádnak.* Ezt hirdeti a költő szívemarkoló erővel; a helytállást követeli örömben-bajban egyaránt, a meg nem ingó, nagy-hitű hazafiasságot állítja eszményül nemzete elé. A költészet elé is magas mértéket állít. Dramaturgiai fejtegetéseiben és bírálatában a művészi igény összefonódik a jelentős tartalom követelésével, elutasítja az üres romantikát, s egy kritikai megjegyzésben bírálja azt a költőt, kinek *„lyrája*

lira lesz, ezen belül is elsősorban a gondolati költészet, melynek Vörösmarty egy sajátosan átfűtött, áttűzesedett változatát teremtette meg.

★

A kacagányos apák képei a harmincas években elhalványodtak Vörösmarty költészetében, s helyüket az új kor eszméi népesítik be. Verset ír a vashámról, s költeményben gúnyolja az újítás ellenségeit. Ostorozza az ál-hazafiakat — „Áldozatok bogarat, s azt a haza nézze tulajdonk; — Szándéktok jó volt, s a haza áldjon ezért?“ — s költemények sorával serkenti a nemzeti érzést a magyar nőkben. A tettet, a szorgalmat dicsóítja — a cselekedetet állítja minden fogadalmak próbájának. Részt vesz a közéletben — dolgozik az Akadémián s 1837-től Bajza és Toldy társaságában szerkeszti a kor legigényesebb folyóiratát, az *Athe-naeumot*. A harmincas évek politikailag egyre feszültebb légkörében érlelődik meg benne a *Szózat*. Ennek a hatalmas, komor költeménynek közvetlen indítéka az 1832-36-os országgyűlés, amely nem váltotta be a nemzet reményeit. Végtelenségében megrázó ez a költemény, komor, de nem csüggedt pesszimizmusa nem törle a férfias tetterőt, hanem felkavarja a lelket, s olyan próbára hívja a magyarságot, melynek csak az igazak felelhetnek meg. *Aldjon vagy verjen a sors keze — rendületlenül légy híve hazádnak.* Ezt hirdeti a költő szívemarkoló erővel; a helytállást követeli örömben-bajban egyaránt, a meg nem ingó, nagy-hitű hazafiasságot állítja eszményül nemzete elé. A költészet elé is magas mértéket állít. Dramaturgiai fejtegetéseiben és bírálatában a művészi igény összefonódik a jelentős tartalom követelésével, elutasítja az üres romantikát, s egy kritikai megjegyzésben bírálja azt a költőt, kinek *„lyrája*

ra vívó erőt, látta a Lovassyak, Wesselényiek, Kossuthok erejét. De látta s keserű-gúnyos verseiben írta meg, hogy az unalom rágja a nemzetet, hogy hazánkfiak „esznek, isznak, almodoznak“, hogy „könyvet csinálni szegyen, — Hol kutyabőr a kincs“.

A nemzeti önbírálat heves szavai csapnak fel verseiből, hol szatirikus, hol drámai hangon ostorozva állapottainkat. A nemesi lelkiismeretfurdalás szólal meg költeményeiben, de sohasem azért, hogy bénítson, mindig azért, hogy serkentsen. Nem kétségbeesés — segíteni, lelket-emelni akart a költő, akkor is, ha lírai gesztusai nem voltak mindig simogatók, kényeztetők. S amikor a vég-ső kérdésekben saját előítéleteit, saját fenntartásait tették próbára az események — akkor is képes volt arra, hogy ne önnön nézeteihez, hanem a valósághoz, az igazsághoz legyen hű. Az 1846-os galíciai parasztfelkelés hírei megdöbbentőek és riasztóak voltak. A korlátai közül előtörő paraszti úrgyűlölet kegyetlen bosszút vett a lengyel nemességen — olyannyira, hogy még a magyar úri rend körében is pánikos rémületet keltett. Vörösmarty kezébe a döbbenet adta a tollat, hogy megírja *Az emberek* című költeményét. De nem parasztelles düh, nem elutasító gyűlölet szólal meg a komorborús sorokban, hanem a látó költő igazságot kereső hangja, a problémák végére járó ember felzaklatott lelke. Nem a felület jelenségei, nem az első impressziók ihlették Vörösmartyt ebben a tragikus csengésű versben, hanem a dolgok mögött lakó mélyebb igazság. S következtetése élesen vágnak — nem a nép, hanem a nemesség felé, vádolóan, fenyegetően: „Mi dús a föld, s emberkezek még — Dúsabb teszük azt, — És mégis szerte dül az inség — S rútot szolgálás nyomaszt.“ S felzúg-dörög a nagy és megrázó kérdés: „Igy kell-e lenni?“ Vörösmarty nem tudott válaszolni erre a világos kérdésre, ezért uralkodik el versén a „nincsen remény“ zaklató pesszimizmusa. Erre a kérdésre csak Petőfi tudott megfelelni, de Vörösmartynak korszakos szerepe van abban, hogy olyan verseivel, mint a *Gondolatok a könyvtárban*, *Az emberek*, az *Országháza* kisürgette korából a választ.

★

Vörösmarty nem volt forradalmár. A társadalmi ellentétek megoldásának forradalmi útját nem tette föltétlenül a magáévá. A szabadságharc idején ahhoz a kossuthi táborhoz tartozott, mely következetesen képviselte a nemzeti érdekeket, amely a vitás pontokon helyesen döntött, de nem jutott el a teljes és fel-

tétel nélküli jobbgyfelszabadítás igazságáig. Petőfi 1848-as támadása Vörösmarty ellen éppen nem volt személyi jellegű, hanem elveik, politikai felfogásuk különbözőségéből szikrázott ki. De ha csak ezt látnánk Vörösmarty 1848-as szerepéből, végzetes hibát követnénk el. A nagy költő szívvel-lelékkel odaállott a nemzeti szabadságharc mellé, verset írt a nép kezébe került sajtóról, *Harci dalt*, tömegmozgósító szabadságharcos éneket a függetlenségért küzdők buzdítására. Nemcsak verseit, személyes szolgálatait is felajánlotta ekkor Vörösmarty a hazának, s nemzete nem torpanva, „rendületlenül“ kitartott mindvégig a nemzet ügye mellett. Az történt 1848-ban, hogy Vörösmarty alárendelte kétélyeit és aggályait a nemzeti függetlenség érdekeinek, nem tartozott a forradalmi balszárnyhoz, de nem akadályozta, nem nehezítette — *segítette* Petőfiék harcát.

Csak így érthető az a tragikus kétségbeesés, mely a szabadságharc bukása után Vörösmarty versein előmlik. Csak így érthető, hogy Vörösmarty most minden reményének vesztét siratja, a negyvenes évek megrázóan szép álmait temeti, az egykor égbetörő lélek bukásán zokog. Szinte elfülő hangon, szokatlan nyersséggel vágja pusztító átkait a nemzetvesztő Görgey felé, s a végső fájdalom megrendítő egyszerűségével vall önmagáról: — „Mi a világ nekem, ha nincs hazám? — Elkárhozott lélekkel hasztalan — Kialtózom be a nagy végtelent: — Miért én éltem, az már dulva van.“

A nagy költő, a nagy romantikus szinte önmaga fölé magasodik kétségbeesésében, titáni fájdalomában. A császári kopók elől bújdosik az országban, s bár ezer veszély leskel rá, bár zavar és gondok veszik körül — van ereje megújítani költészetét, van ereje szinte a legfelső csúcsokig emelni a magyar lírát. Felzaklatott idegrendszerének remegése, a szétziláló érzelmek csapongása, a logika medréből kihömpölygő gondolatok háborgása most verssé válik, különös, tragikus, hatalmas költészet. A vissza-visszatérő önjellemzés páratlanul érzékletes — „Véred megsűrűdött, — Agyvelőd kiapadt, — Fáradt vállaidról — Vén gúnyád leszakadt. — Fogytán van az érszényed — Fogytán van a borod“... Emelkedve hulló csillog Vörösmarty életalkonyi költészet. Összetörve, az örület határát súroló kétségbeesés közepette, de csak kimondja, csak beleharogja az elszomorodott nemzet lelkébe: „Lesz még egyszer ünnep a világon.“

★

A vén cigánynak igaza volt. Hangját megértette a kor, melyben élt, ereje, költői vívmányai nemcsak Vajda és Ady verseiben éltek tovább, de élnek a mában is. Nem azokban, akik saját kishitűségüket akarják igazolni Vörösmarty hegyeket mozgató, nemzetet féltő fájdalomával. Uj életünk pátoszát éneklő költőink egy-egy képében, sorában, merész gondolatársításában érezzük Vörösmarty moccanását. Csak az vallhatja magát méltó utódjának, aki így is folytatja életművét!

Pándi Pál

Vörösmarty jelleme

Sallay Imre, aki ezt a jellemzést írta, diákkorában Vörösmarty osztálytársa és később egyik legjobb barátja volt. A költő halála után, 1865-ben megírta emlékezéseit nagy kortársairól; Gyulai Pál fel is használta adatait Vörösmarty életrajzában. Sallay megleghangú, megkapó írása azonban mindmáig kiadatlan maradt. A Magyar Tudományos Akadémia könyvtárában őrzött kéziratnak befejező részét közöljük.

Lukácsy Sándor

Vörösmarty Mihály igen becsületes, maga a valódi tiszta becsületesség vala; mivel ő ilyen volt, annak tartott minden embert — sok ideig. Becsületességénél fogva sem hitzegést, árulást, alatomosságot, csalást vagy mást rászédést, sem hízlegést, szóval semmi ily gráva tetteket, mik az említett alacsony s undok bűnökkel rokonosok, tiszta jelleme sohasem ismert. Az is való, hogy fedhetetlen erényes józan elveinél fogva tiszta érzelmeiktől vezényelt bölcs belátásával az olyatán gyavaságokat könnyen felismerte s az afféle bűnös tetteknek tapasztaltságával magának jegyzéseket tett, és óvakodott netalán fátólól is oly veszedelmes elvekkel fertőztetett egyéniségekkel érintkezhetni. Annál fogva a társaságban mindenki irányában a miképeni magaviseletre nézve zsinórmértékül szolgáló mintegy törvényt szabott úgy magának, mint másoknak is figyelmeztetésül, akárminemű körülményekben s alkalmakkor embereit könnyedén felismerhetni, a mételeyeztető magát messze távolba elszigetelhetni...

Vörösmarty Mihály sok kedvezőtlen napokat is élt le, a kereset s bizonyos jövedelem hiányában a kelőlőkre nézve gyakran fogyatkozásokban szenvedett, azért kénytelen volt apróbb részletekben több ízben kölcsön pénz felvenni, de lelkemből valom, a maga idejében kötelességéről megemlékezve, annak mindenkor eleget tett, a kölcsön felvett tartozásait pontosan lefizette; úgy hiszem: nehezen akadhatna csak egy felszólalkozható is, ki ötletét elmulasztásokban vádolhatná, vagy valást tehetne róla, hogy Vörösmarty Mihály adós maradt neki...

Vörösmarty Mihály jó volt, csupa jószág, szelid és valódi emberszerető. Ő ámbár fiatal serdülő korában nem sok emberrel társalgott, de azért minden embert becsült és szeretett; mindenki irányában tisztelete mellett jóindulattal tiszta véleményvel volt; hibákat ugyan fődözhetett fel embertársai- ban, de utógondolata mégis oda ment ki, hogy az ember gyarlóságánál fogva hibázik, de azért hibája megbocsátható.

Jámor, szelid volt, ismervén ő maga e jellemét, annál fogva szorgalmasan elkerült minden alkalmat, nehogy valakinek ürügyet szolgáltatson a vele gáncoskodásba eiegyedhetésre. Meg is óvta őtet jó sorsa az olyatán méltatlanságoktól, mert óvatoss volt járnai olyatán helyekre, hol valami kellemetlenség merülhetett volna fel irányában. Apróbb, kivált

szóbeli viták vagy gunyorból ellenében céltzott bántalmakat jóindulattal, bölcséleti eszmék fegyverével mindannyiszor el tudott magától háritani.

Valamint a magaviseletében, tartásában, gondolkodási módjában és társalgási módorában valódi életbölcsességet tudott követni, úgy tetszavágyó, s tolakodó sohasem volt; a világ rokonszenvét nem vadászta, de ítéletétől sem tartott, mert élő hitében meg volt győződve, hogy ítéltője, s kárhóztatója jogosan senki sem lehetett, minekutána ő ilyesek-re okot senkinek sem szolgáltatott...

... Irigység s gyűlöletől mentett volt tiszta jó szíve, meg volt elégedve a természet ajándékával, foghatós jó elmetehetségével, önnön tudományával és szorgalmával. Másnak tudományát és szorgalmát akkor sem irigylette, ha csekélyebb tudomány bírásával s fel nem tűnő fáradozással nevezetesebb előmenetelre s anyagi jobbélre tett szert, gondolván: a sors, a szerence különféle utakon s módok által osztja javait a halandóknak...

Egyszóval Vörösmarty Mihály minden tekintetben valódi szilárd férfiú volt, s példány az emberiség között, az én ítéletem szerint. Évek előtt s évek óta, midőn jó embereimmel becsületes jellemekről értekeztem, mintául sokszor hoztam fel e tekintetben Vörösmarty Mihály koszorús költőt. 1817-ik évtől 1848-ik évig — leszámítva ugyanez idő folyásától egypár évet — majd folytonosan együtt valék vele az életben, de egy haragos, bosszúálló pillantást, egy hazug s keromkodó szót, megbántó, gúnyolódó vagy ingerlő beszédmódot tőle nem hallhattam; engemet legalább egy pernyi időre sem bántott meg, sem el nem keserített, de meg sem kedvetlenített, de sohasem.

Gyakrabban felemlítém Vörösmarty Mihály anyagi állapotára nézve nehezítő körülményekben evic-kélve. Szerintem, minthogy számtalan nagy férfiakkal jutott osztályrészül a szükségbeni tengődés, ez állapot reájuk nézve inkább dicsőítésül, mint lealázólag szolgálhat. Azt gondolni, hogy Vörösmarty az ő szigorun sanyarú helyzeteiben szegény volt? — óh, nem! Ő igen is gazdag volt! Mert bírta egy ország becsületét, szeretetét, gazdagítva volt ő halmozott dicsőítésekkel, s bámulatál Minden, még a legkisebb művének is köze lett bocsátásával, mindinkább és inkább gazdagabb lón, mert dicsteljes koszorújába mindannyiszor újabb és dúsabb érdem-ág fonatott, minekutána életében egy nagy nemzettől koszorús költő névvel díszítettett fel, s megtisztelve volt.

Gazdag volt ő lelkében, mert talán ő maga sem sejtette valódilag, mily kimeríthetetlen szellemi bányával bírt, midőn fogalmazni íróasztalához ült; érzetéből s lelke mélyéből a legdicsőbb s magasztasb eszmék fejlődnek a néma papírra, melyek által egy egész nemzet villanyoztatott fel.

piántált keserűségét? Hogy messze tudta magától, s mégis vágta az alkalmat, hogy visszaszeresse boldogságát — mint Csaba Jevét a Nap fiától?

☆

A múlttól a jelenhez fordulás nem egyszerű téma-váltás volt Vörösmarty számára. Mélyenfekvő és megoldatlan kérdések egész raja lepté el gondolatait: ha a *Zalán futásával*, az *Egerrel*, a *Cserhalommal* úgy szólhatott a *nemzeti ügyről*, hogy nem kerültek előtérbe a belső, *társadalmi* kérdések — a jelenről szólva ezek a kérdések megkerülhetlenné váltak, pontosabban: Vörösmarty költészete nem idomulhatott közvetlenül kora valóságához anélkül, hogy ne nézzen szembe a társadalom valóságos tényeivel, ellentéteivel. A nép, amely a történelem távolában beleolvadt a harcoló nemzet freskószerű képeibe, most jobbágy-paraszti mivoltában, éhínség ritkította soraival, fel-felcsapó úrgyűlöletével állott Vörösmarty elé.

A költő nem tért ki a találkozásra elől. A népdal hatására mutató versek egész sora jelzi a huszas évek végétől, hogy Vörösmarty fogékony az új szépségek iránt, a dalok egyszerűségében érzi a magasrendű költőiséget. De ez az „irodalmi” megértés összeegyeztethető volt azokkal a leghaladóbb középemesei rétegekkel is tapasztalható *fenntartásokkal* a nép iránt, amelyek a felülről és kívülről való szemléletből sarjadtak. Vörösmarty elbeszéléseinek groteszk parasztalakjai szinte nevükben és testi-szellemi hibáikban hordozzák a költő előítéleteit, s ezt a ténynt nem semlegesíti az a másik, hogy ezekben az elbeszélésekben a népetlet nyomorúsága is tükröződik. Még me-

benne a „kacagányos apák” szemlélete is. Vörösmarty nem tud maradóktalanul azonosulni az *Éj királynőjének* komor gondolataival, de nem hagy kétséget az iránt, hogy „az egy szerelem” nem jelenthet teljes választ a lét nagy kérdéseire. Ilyen, a mese logikája szerinti teljesebb válasz lehetett volna a szerelmesei találkozására *Tündérországnak*. Úgy, ahogy ez Petőfi *János vitézében* elkövetkezett. De Csongor és Tünde nem egyesülhettek a teljes boldogság honában, hanem „csak” a földön, ahol az ő találkozásuk öröme fénypont csupán a nyomasztó sötétségben.

Nehéz dilemmákon kellett átvergődnie a költőnek, míg megvilágosító szavakkal tudott jelenről a jelenhez szólni. A harmincas évek elején *A két szomszédvárbán* a feudalizmusra szögezi rá a koporsófedeleket, s búcsút vesz a nagyobb epikától; lírája, epigramma-sorozatai, szövegei és rapszódái — már közvetlenül szólnak a *polgárosuló* országhoz. „Legszentebb vallás a haza s emberiség” — hirdeti a költő, s verseiben egy új, az addiginál élőbb és konkrétabb, követe-lőbb és megrendítőbb haza-fogalom bontakozik ki. Vörösmarty a haladó középemesség költője, de művészete magas régióiban már az egyetemes nemzeti érdekek fejeződnek ki. Efelé törnek a harmincas évek versei. Az új gondolatok és gondok nem talál- nak rá azonnal az új formára. A szélesen hömpölygő epika után a formák szétförednek, nagy költői ösz- szegezésre sem az epigrammák, sem a költői szépségekben bővelkedő kis- epikus művek nem alkalmasak. Az új összegezés adekvát kifejezője a

„nem a költő úgy nemzete képviselője, érzéseit, óhajátjait reprezentálja...”

Ekkor már nem tud a költő úgy szólni a nemzetről, hogy ne tekintse a nemzet részének a népet is. A pesti magyar színház (később Nemzeti Színház) megnyitójára 1837-ben megírja az *Árpád ébredését*, s a kis előjátékban arról is szól, hogy az új színház örömeiből részt kér a napszamos, aki építette a színházat. A kossuthi érdekegyesítés gondolata átjárja Vörösmarty költészetét. A nép immár nem groteszk figurák képviselőjében lép elének, hanem nagy eszmék társaságában: *A Guttenberg albumba* soraiban az ösz- bekülő emberiség, az igazságos társadalom vágya rezdül, a *Gondolatok a könyvtárban* drámai eszmefelvilág- zását is egy olyan világ eljöttének reménye egyenlíti ki, melyben a nép is testvérré talál. Mindebben sok az utópikus illúzió, de a negyvenes évek elején ez az „utópia” is társadalmi erővé válhatott, ez is 48-at készítette elő.

☆

Az út 1848 felé — nem volt gondoktól, kételyektől, belső harcoktól mentes folyamat Vörösmarty számára. A negyvenes évek drámaian emelkedő lírájában, szenvedélyes gondolati költészetében — még nagy- szerű szerelmes verseiben is — a vívódó lélek áll előttünk, a megoldá- sért magát emésztő költő, aki érzi- tudja, hogy „Lelkünk a szárny, mely ég felé viszen”, — de látja azt is, hogy „hitvány madár gyanánt posvány iszapját szopva éldgelünk”. Vörös- marty ekkor már nemcsak múlt tör- ténelmi nagyságát érezte nemzeté- nek, hanem jelenében is látta a nagy-

Vörösmarty Mihály: Liszt Ferenczhez

Hírhedett zenésze a világnak,
Bár hová juss, mindig hű rokon!
Van-e hangod a beteg hazának
A velőket rázó huroknak?
Van-e hangod, sziv háborogatója,
Van-e hangod, bánat altatója?

Sors és bűneink a százados baj,
Melynek elzibbasztó súlya nyom:
Ennek lánczain élt a csüggedett faj
S üdve lón a tetlen nyugalom.
Es ha néha felforrt vérapátja,
Lázbetegnek volt hiú csatája.

Jobb korunk jött. Újra visszaszállnak,
Rég óhajtott hajnal keletén,
Edes kínja közt a gyógyulásnak,
A kihalt vágy s elpártolt remény:
Újra égünk őseink honáért,
Újra készek adni életet s vért.

Es érezzük minden érverését,
Szent nevére feldobog szívünk:
Es szenvedjük minden szenvedését,
Szégyentől lángra gerjedünk:
Es óhajtuk nagynak trónusában,
Boldog- és erősnek kunyhájában.

Nagy tanítvány a vészek honából,
Melyben egy világnak szíve ver,
A hol rőten a vér bíborától
Végre a nap földériülni mer,
Hol vad árján a nép tengerének,
A düh szörnyei gyorsan eltűnének;

S most helyettök hófehér burokban
Jár a béke s tiszta szorgalom;
S a művészet fénylő csarnokokban
Égi képet új korára nyom:
S míg ezer fej gondol istenszszszel,
Fárad a nép óriás kezével:

Zengj nekünk dalt, hangok nagy
tanárja,
Es ha zengesz a múlt napiról,
Légyen hangod a vész zongorája,
Melyben a harc menydörgése szól.
S árja közben a szilaj zenének
Riadozzon diadalmi ének.

Zengj nekünk dalt, hogy mély
sírjaikban

Őseink is megmozduljanak,
Es az unokákba halhatatlan
Lelkeikkel visszaszálljanak,
Hozva áldást a magyar hazára,
Szégyent, átkot áruló fiára.

Es ha meglep bús idők homálya,
Lengjen fátyol a vont huroknak;
Legyen hangod szellők fuvalója,
Mely keserg az őszi lombokon,
Melynek andalító zengzetére
Fölmerül a gyásznek régi tére;

S férfi karján a meggondolásnak
Kél a halvány hölgy, a méla bú,
S újra látjuk vészeit Mohácsnak,
Újra dúl a honfiháború,
S míg könyöke vész a szem sugára,
Enyh jön a szív késő bánatára.

Es ha honszerelmet költenél fel,
Melly ölelve tartja a jelent,
Melly a hűség szép emlékezetével
Csügg a múlton és jövőt teremt,
Zengj nekünk hatalmas húrjaiddal,
Hogy szívekbe menjen által a dal;

S a felébredt tiszta szenvedélyen
Nagy fiakban tettek érjenek,
Es a gyenge és erős serényen
Tenni tűrni egyesüljenek;
Es a nemzet, mint egy férfi, álljon
Ercz karokkal győzni a viszályon.

S még a kő is, mintha csontunk volna,
Szent örömtől rengedezzen át,
Es a hullám, mintha vérünk folyna,
Áthevülve járja a Dunát;
S a hol anyi jó és rossz napunk tölt,
Lelkesedve feldobogjon e föld.

Es ha hallod, zengő húrjaiddal
Mint riad föl e hon a dalon,
Mellyet a nép millió ajakkal
Zeng utánad bátor hangokon,
Állj közénk és mondjuk: hála égnek!
Még van lelke Árpád nemzetének.

A Vörösmarty-emlékkiállításon

„Vörösmarty ébresztése“

— ez lehetne a címe a szombat dél- ben megnyílt kiállításnak, amely a Petőfi Irodalmi Múzeum új épületé- ben (a Vörösmarty tér sarkán, a Jó- zsef nádor tér 7-ben) várja a látoga- tókat. Már az „új” épület is a múlt- takat idézi: a Telekiek egykori palo- tája ez, amelyben annak idején Pe- tőfi Sándor is megfordult nemegy- szer, s talán Vörösmarty is, ki tudja. S most itt találkozunk szembe — ha nem is a bánatban megrokkant, s mégis ünnepet jósló költővel —, de eredeti képmásával, saját keze voná- sával írt verseivel, leveleivel, művei- nek életében megjelent első kiadá- saival, melyeknek lapjait az *akkori* Magyarország forgatta, régi-régi szin- lapokkal, amelyek drámaianak bemu- tatójára hívogatták az 1830-as, 40-es évek pesti népét... Nézelődik az ember, s óhatatlanul az *elő Vörös- martyt* képzeli maga elé.

A gyermeket, aki öccsével együtt ott kucorog a kukoricafosztók víg társaságában, s ott szívja lelkébe a nép dalainak, tréfáinak felejthetetlen jóízét. Vagy aki „látja kelni serény lován honna szomorú halmain a nemes” — Napoleon ellen, de szom- jas füllel hallgatja a bécsi császárról szóló gúnyverseket is, s kezdi érezni, mit jelent a viaskodó nagyok árnyé- kában elnyomott magyarnak lenni. A hazai tájak szépsége is von- zotta, ahogy szekérről vagy csak gyalogszettel járt erre-arra, de a fel- nőtt ifjú érett szemével már azt is kénytelen volt látni: „A legszebb, a legviribb tájakon nagyrészt buta- ság és henyéség tanyáznak s a nép- telen pusztákon egy-két büszke lak- csúfolni látszik inkább, mint ékesíte- ni a falut, melynek nyomorult viskói- tól környékezve van.”

Hova forduljon vígasztalásért? Megírja a *Zalán futását*, a honfog- laló magyarok hősi tetteit, s a szíve mélyén már egy új, eljövendő hon- foglalásban hisz...

A kiállítás rendezői — Varjas Béláné, Keresztúri Dezső, Boreczky László és munkatársaik — nem kö- tötték magukat szigorú időrendhez. De a hét egymásba nyíló szoba még- is mintegy körképet ad a költő pályá- járól, s a korabeli Magyarországról, Egykorú képek, metszetek, íráskor, versek, levelek, újságok, folyóiratok, császári és királyi akták és spicli- jelentések beszélnek a példátlan küz- delemről, amelyet az élni akaró nem- zet folytatott a jövődjéért. „Jó mulatság, férfi munka” — ez a fel- irata annak a szobának, mely Vörös- marty tudományos, irodalomszervező és drámaírói munkásságát mutatja be az 1830-as években. Dokumentu- mok sora érzékelteti kapcsolatait Széchenyivel, működését a Tudomá- nyos Akadémián, az Athenaeum szerkesztőségében, harcát a Nemzeti Színházzal — látjuk a többi között a híres színháznívító előadás eredeti színlapját is.

Majd a „női” szobáján követ- kezik, ahogy a rendezők egymás közt elneveztek. A költő édesanyjának szomorkás arca néz le ránk az egyik falról, amott Etelkát, emitt Laurát látjuk, Vörösmarty nagy szerelmét és hozzájuk intézett verseit... Aztán költészetének róluk mintázott, job- banmondva inkább *megálmodott* nő- alakjait, Hajnát, Szép Ilonkát. Külö- nös varázsa van ennek a szobának. Múlt század eleji ruhákba öltöztetett női figura, akkori bútorok, régi cse- cebecsék adnak neki hiteles hangu- latot, és persze a kéziratok Vörös- marty-versek.

S jönnek az 1840-es évek, mikor már erőfélben volt a vetés. Doku- mentumok számolnak be Vörös- marty kapcsolatairól Fáyval, Deák- kal, Wesselényivel, Erkelrel, Lisztel, Kossuthtal, majd Petőfivel. Egy nagy korszak levegője lengedez kö- rülöttük.

1848... Az egyik sarokban ron- gyos, fakó honvédzászló, dob, kar- dok, pisztoly. S körül a szobában a nagy küzdelem más emlékei, köztük főleg Vörösmarty akkori tevékeny- ségének tükré: verse a *Szabad sajtó- ról*, *Harci dala*, politikai cikkei. A bukás után pedig kétségbeesett jaja: „Elkárhóztott lélekkel hasztalan kíáltozom be a nagy végtelent; Miért én éltem, az már dulva van.”

Végül az utolsó szoba: utolsó ver- seiről, haláláról — és halhatatlansá- gáról beszél. „A fővárost tegnap dél- ben ama megdöbentő hír futá be — olvassuk a gyászjelentést —, hogy Vörösmarty megszűnt élni. A nagy csapástól mindenki mélyen le van verve; az egész nemzet költő-atyja halt meg, kitől beszélni, érezni tanul- tunk, ki megdicsőíté a múltat, lelke- sülést adott a jelennek, alapot a jövő számára; meghalt a honszeretet, a »Szózat« ihletett ajkú dálnoka.”

A költő meghalt — de mégsem halt meg igazán, egymást váltó nemzedé- kek szívében él tovább. A szomszéd- dos falakról nagy költőutódainak a képe tekint reánk, Petőfié, Adyé, Jó- zsef Attiláé, s körül száz kisebb-nagy- obb dokumentum vall róla, hogyan becsüli meg a magyar nép mindmáig és mindörökké hű fia, Vörösmarty Mihály emlékét.

Varga Domokos

SOMLYÓ GYÖRGY:

Vörösmartyhoz

„Újat írok, nagyot is, kedvest is rettenettest is” Vörösmarty

Ki hogy világot a jövőbe gyújts roppant tettekre induló korodánk, a múlt fényét a homályból kiloptad, te vén cigány, szittyia Prométheus,

kinek forró énekében felolvadt egy jeges ezredév, s a szörnyű juss, veszett haza és feldúlt elme bús üszkei közt is a reményt szitottad: —

hogy sodrásban e mai nagy napoknak a fényért küszködők mindannyian megérthessük a voltat és a lesz is, — mi nélkül minden kásás ködbbe roskad, taníts meg merni mindent, ami van: újat, nagyot, kedvest s rettenettest is.